

Energiföretagens riktlinjer för egenkontroll av vattenkraftsverksamheter

Innehåll

Inledning och syfte	4
Verksamhetens påverkan på miljön	5
Begrepp och förkortningar.....	6
Egenkontroll.....	7
Organisation och ansvarsfördelning	9
Rutiner för dokumentation och revidering.....	10
Kemikaliehantering	11
Avfallshantering.....	11
Transport av farligt avfall och farligt gods.....	12
Kontroll och uppföljning av verksamheten	13
Förslag till egenkontroll av vattenreglering och vattenhushållning	13
Förslag till egenkontroll av fiskvägar.....	14
Uppföljning av funktion för fiskpassage	14
Underhåll av utrustning	14
Dokumentation	15
Hantering av risker och avvikelser	16
Nödlägesrutiner och hantering av driftstörningar	17

Inledning och syfte

Den som bedriver en verksamhet som kan medföra olägenhet för människors hälsa eller påverka miljön är enligt miljöbalken skyldig att kontrollera sin verksamhet. Vad som omfattas av verksamhetsutövarens egenkontroll beror på vilken typ av verksamhet det är frågan om och vilken miljöpåverkan den kan medföra. Med anledning av den osäkerhet som råder kring tolkningen av begreppet samt omfattningen av den kontroll som kan krävas har Energiföretagen sammanställt riktlinjer för verksamhetsutövarna i vattenkraftsbranschen.

Riktlinjerna består av detta huvuddokument och en bilaga, där huvuddokumentet beskriver de enskilda bestämmelserna och vad dessa innebär. Här kan verksamhetsutövarna hitta stöd och vägledning för att utforma organisation och processer så att de uppfyller gällande regelverk.

Bilagan är en promemoria skriven av Arvid Sundelin som beskriver hur bestämmelserna om egenkontroll bör tolkas och hur avgränsningar sker när det gäller omfattningen av egenkontrollen.

Dessa dokument tillsammans utgör Energiföretagen Sverige och dess medlemmars riktlinjer för egenkontroll. Riktlinjerna gäller för alla medlemsföretag som bedriver vattenkraftverksamhet. Avvikelse kan ske under förutsättning att detta dokumenteras och att motsvarande resultat uppnås.

För egenkontroll avseende dammsäkerhet hänvisas till RIDAS.

Verksamhetens påverkan på miljön

Enligt 26 kap. 19 § MB ska verksamhetsutövaren hålla sig underrättad om verksamhetens påverkan på miljön genom undersökningar eller på annat sätt. Vad detta omfattar är inte klart definierat men det framgår tydligt i förarbetena att det inte är fråga om undersökningar som utgör ren forskning. De undersökningar och utredningar som kan anses omfattas av egenkontrollen ska ha ett direkt samband med verksamheten och de villkor som föreskrivits i tillståndet. Det bör inte vara undersökningar vars huvudsakliga syfte är att få fram data eller underlag som kan användas i miljöövervakningen för ett större område, till exempel ett helt vattendrag. Ansvaret för sådana undersökningar ska ligga myndigheterna, främst vattenmyndigheten, inom ramen för vattenförvaltningen. En enskild verksamhetsutövare kan dock bidra med information om den egna verksamheten och dess påverkan¹.

Sammanfattningsvis ska undersökningar kopplade till egenkontrollen för vattenkraftsverksamhet syfta till att kontrollera att naturförhållandena eller vattenförhållandena inte ändras mer än vad givet tillstånd medger. Det sker genom att kontrollera att föreskrivna villkor efterlevs samt att föreskrivna skyddsåtgärder är genomförda enligt tillståndet och har avsedd funktion. Avgränsande för egenkontrollen är att den ska vara kopplad till verksamheten och vad verksamhetsutövaren kan råda över. Det kan således inte vara frågan om omfattade undersökningar eller utredningar som är att anse som miljöövervakning för ett större område eller som ren forskningsverksamhet.

¹ Sundelin A., Egenkontroll avseende vattenverksamheter, Fröberg och Lundholm 2021 (Bilaga A)

Begrepp och förkortningar

Egenkontroll	sådana aktiviteter, rutiner, åtgärder med mera som en verksamhetsutövare på egen hand har att planera, genomföra och följa upp enligt 26 kap. 19 § MB och enligt föreskrifter meddelade med stöd av denna bestämmelse
FVE	förordning (1998:901) om verksamhetsutövares egenkontroll
Kontrollprogram	en handling som tillsynsmyndigheten kan begära, där verksamhetsutövaren beskriver hela eller vissa delar av egenkontrollen
MB	miljöbalken
Olägenheter för människors hälsa	en störning som enligt medicinsk eller hygienisk bedömning kan påverka hälsan menligt och som inte är ringa eller helt tillfällig (9 kap. 3 § MB) Här ingår att utgå från hur människor i allmänhet reagerar på störningen och också att ta hänsyn till personer som är något känsligare än normalt
Skador eller olägenheter för miljön	påverkan på grund av utsläpp eller andra liknande orsaker, liksom utarmande av värdefulla natur- och kulturmiljöer, av friluftsliv- och upplevelsevärden eller av den biologiska mångfalden eller misshushållning med naturresurser, energi eller material

Egenkontroll

Grunden för egenkontrollen är de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken och bestämmelserna i 26 kap. 19 § miljöbalken. Om verksamheten bedrivs yrkesmässigt så måste man också följa bestämmelserna i förordningen om verksamhetsutövares egenkontroll (FVE).

Hänsynsreglerna 2 kap MB

De allmänna hänsynsreglerna syftar till att förebygga negativa effekter av verksamheter och åtgärder samt bidra till ökad miljöhänsyn. Dessa regler anger t.ex. att verksamhetsutövaren måste ha erforderliga kunskaper om den verksamhet som bedrivs, som vilka skyddsåtgärder som är nödvändiga för att verksamheten ska kunna bedrivas på ett säkert sätt för hälsa och miljö. Reglerna innebär också att bästa möjliga teknik alltid ska användas för att förebygga skador och olägenheter och att det är den som har orsakat en skada på miljön som är ansvarig för att skadan blir avhjälpd.

Vidare ska produkter som kan vara skadliga för människor eller miljön så långt som möjligt ersättas med andra, mindre farliga produkter. Råvaror och energi ska användas så effektivt som möjligt och förbrukningen och avfallet ska minimeras. Det som utvinns ur naturen ska återanvändas, återvinnas eller bortskaffas på ett miljöriktigt sätt.

Sammantaget innebär det att verksamhetsutövaren ska säkerställa att medarbetare och entreprenörer har tillräcklig kunskap och kännedom om verksamhetens miljöpåverkan, dess effekter samt det arbets- och förhållningssätt som kan minska denna påverkan.

Miljöbalken 26 kap. 19 §

Den som bedriver verksamhet eller vidtar åtgärder som kan befaras medföra olägenheter för människors hälsa eller påverka miljön skall fortlöpande planera och kontrollera verksamheten för att motverka eller förebygga sådana verkningar.

Den som bedriver sådan verksamhet eller vidtar sådan åtgärd skall också genom egna undersökningar eller på annat sätt hålla sig underrättad om verksamhetens eller åtgärdens påverkan på miljön.

Den som bedriver sådan verksamhet skall lämna förslag till kontrollprogram eller förbättrande åtgärder till tillsynsmyndigheten, om tillsynsmyndigheten begär det. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om kontrollen.

Enligt **Förordningen (1998:901) om verksamhetsutövarens egenkontroll** ska verksamhetsutövaren bland annat:

4 § Dokumentera hur man har fördelat ansvaret för de frågor som gäller verksamheten enligt miljöbalken, och dess föreskrifter samt meddelade domar och beslut

5 § Ha dokumenterade rutiner för fortlöpande kontroll av utrustning med mera för att drift och kontroll hålls i gott skick, för att förebygga olägenheter för människors hälsa och miljön.

6 § Underrätta tillsynsmyndigheten i händelse av olycka, driftsstörning eller liknande som kan föranleda olägenhet för hälsa och/eller miljön

6 § Fortlöpande och systematiskt undersöka och bedöma riskerna med verksamheten från hälso- och miljösynpunkt.

6 § Dokumentera resultat av undersökningar och bedömningar.

7 § Upprätta förteckning över de kemiska produkter som hanteras inom verksamheten och som kan innebära risker ur hälso- eller miljösynpunkt.

Egenkontrollen hos verksamhetsutövaren kan delas in i tre huvudsakliga områden:

- A. Allmän egenkontroll som beskriver hur verksamheten säkerställer lagefterlevnad, kontroll, dokumentation, riskbedömning med mera vilket är generellt för hela verksamheten.
- B. Anläggningsspecifik egenkontroll som säkerställer till exempel uppfyllnad av specifika villkor, vattenhushållning, skyddsföreskrifter, kontrollprogram eller skötselplaner.
- C. Projektspecifik egenkontroll. Detta omfattar den styrning, kontroll och dokumentation som genomförs i enskilda projekt. Egenkontrollen kan inkludera identifierande av risker, särskild hänsyn och skadeförebyggande åtgärder.

Organisation och ansvarsfördelning

FVE 4 §

För varje verksamhet skall finnas en fastställd och dokumenterad fördelning av det organisatoriska ansvaret för de frågor som gäller för verksamheten enligt

1. miljöbalken,
2. föreskrifter som meddelats med stöd av miljöbalken, samt
3. domar och beslut rörande verksamhetens bedrivande och kontroll meddelade med stöd av de författningar som avses i 1 och 2.

Verksamhetsutövaren bör tydliggöra i sin organisation hur miljöansvar är kopplat till olika befattningar och om miljöansvaret har delegerats vidare. Det är vidare viktigt att personer som har miljöansvar även har nödvändiga resurser och befogenheter för sin uppgift. Verksamhetsutövaren ska även säkerställa att personal som arbetar med egenkontroll inom miljö har nödvändig kompetens för sin uppgift.

Eftersom ansvar är kopplat till befattning eller roll kan en person med fler än en befattning eller roll ha flera olika typer av ansvar.

Nedan följer ett exempel på hur verksamhetsutövaren kan beskriva ansvar och delegation.

Tabell 1 Ansvar och delegeringar i frågor som rör miljöansvar och egenkontroll (exempel)

Befattning/roll	Ansvar (exempel)	Delegering finns (x)
Alla medarbetare	Har ett ansvar för att följa egenkontrollen och efterleva de krav som ställs. Att utföra arbete i enlighet med bolagets policys, riktlinjer samt bolagets ledningssystem. Att rapportera avvikelser.	
VD	Miljöansvar definierat enligt dokument. Ytterst ansvarig för bolagets miljöpåverkande verksamhet.	
Ev produktionschef	Miljöansvar definierat enligt dokument.	
Platschef/ projektansvarig	Ansvarar för att genomförandet av att projektet följer framtagna egenkontroll för projektet.	
Entreprenör	Entreprenörer ska upprätta egen miljöriskanalys och miljöplan för sin typ av arbete. Dessa dokument lämnas för godkännande till respektive projektledare och ska ingå som en del i miljöplanen. Entreprenör ska följa kontrollprogrammet och tillämpa miljöplanen samt har ansvaret för att arbetet utförs enligt upprättad miljöplan. Entreprenör ansvarar också för att eventuella underentreprenörer får ta del av denna och andra relevanta egenkontroller samt att kraven i dessa efterlevs.	

Rutiner för dokumentation och revidering

Verksamhetsutövaren bör regelbundet arbeta med revideringar, revisioner och kontroll av egenkontrollen. Revidering av egenkontroll bör ske löpande vid behov, till exempel efter identifiering av risker, förändring av verksamheten, lagändringar, förändrade policys eller riktlinjer med mera.

Kemikaliehantering

FVE 7 §

Verksamhetsutövaren skall förteckna de kemiska produkter samt biotekniska organismer som hanteras inom verksamheten och som kan innebära risker ur hälso- eller miljösynpunkt. Förteckningen skall uppta följande uppgifter om produkterna eller organismerna:

1. produkten eller organismens namn,
2. omfattning och användning av produkten eller organismen,
3. information om produktens eller organismens hälso- och miljöskadlighet, samt
4. produktens eller organismens klassificering med avseende på hälso- eller miljöfarlighet.

Drift och löpande underhåll av vattenkraftverk kräver relativt små mängder kemikalier. Vid större underhåll eller reinvesteringsprojekt kan dock fler och en större mängd kemikalier användas vilket kan kräva särskild riskbedömning och hantering. Det är främst större volymer olja och närheten till vatten som utgör de största riskkällorna

Förslag till egenkontroll rörande kemikalier inkluderar följande:

- Lista över vilka kemikalier (inklusive oljor) som används och eller förvaras i verksamheten.
- Beskrivning av hur kemikalier förvaras i anläggningen.
- Beskrivning av hur läckage från utrustning upptäcks, till exempel olika typer larm.
- Beskrivning av vilket sekundärskydd som finns för att fånga upp eventuellt läckage.

Avfallshantering

Alla verksamhetsutövare har ett ansvar och krav på en korrekt avfallshantering enligt avfallsförordningen (2020:614).

I drift-, odlings-, underhålls- och projektverksamhet uppkommer avfall av olika typer. Det är viktigt att allt avfall sorteras, förvaras och sedan transporteras på ett korrekt sätt. En noggrann sortering säkerställer att olika typer av avfall inte blandas (till exempel farligt avfall) och gör att så stor andel som möjligt av avfallet kan material- eller energiåtervinnas.

Transport av farligt avfall och farligt gods

Farligt gods är ett samlingsbegrepp för ämnen och föremål som har sådana farliga egenskaper att de kan orsaka skador på människor, miljö eller egendom om de inte hanteras på rätt sätt under en transport. Exempel på farligt gods är till exempel bensin och diesel. Även vissa typer av avfall, till exempel spillolja, klassas som farligt gods. För överlämning av sådant avfall som även klassas som farligt gods krävs att beställaren upprättar en godsdeklaration, har utbildning och att transportören överlämnar ett signerat mottagningskvitto på mottaget gods.

Farligt avfall får endast hämtas och transporteras av den som har tillstånd. För farligt avfall ställs även krav på att upprättande av transportdokument upprättas mellan avfallslämnaren och mottagaren (Avfallsförordningen 2020:614, 6 kap. 19 §) samt att det farliga avfallet registreras i Naturvårdsverkets avfallsregister.

Förslag till egenkontroll rörande avfallshantering och transport

- Exempel på olika avfallstyper.
- Hur farligt avfall hanteras och förpackas innan borttransport.
- Rutin för transportdokumentation.
- Eventuellt ansvarig på plats/mottagare/entreprenör.

Kontroll och uppföljning av verksamheten

FVE 5 §

Verksamhetsutövaren skall ha rutiner för att fortlöpande kontrollera att utrustning med mera för drift och kontroll hålls i gott skick, för att förebygga olägenheter för människors hälsa och miljön. Det som föreskrivs i första stycket skall dokumenteras.

Behovet av rutiner varierar och bör anpassas efter verksamhetens möjliga påverkan på människor eller miljön, dess komplexitet och omfattning samt på genomförda riskbedömningar. Vem som ansvarar för att en viss rutin finns och fungerar respektive följs bör framgå av ansvarsfördelningen enligt 4 § FVE. Särskilda krav enligt tillstånd såsom vattenhushållningsbestämmelser och fiskvägar kan föranleda behov av extra kontroll och uppföljning.

Förslag till egenkontroll av vattenreglering och vattenhushållning

Vattenstånd

- Beskrivning av den teknik som används för kontroll, registrering och dokumentation av vattenstånd samt med vilket intervall kontrollen görs.
- Beskrivning av hur resultaten av denna kontroll dokumenteras.
- Beskrivning av vilka larmfunktioner som finns för att varna om vattenståndet avviker från fastställda nivåer.
- Beskrivning av rutiner för kontroll/kalibrering av mätutrustning.

Vattenföring

- Beskrivning av hur och var vattenföringen genom anläggningen kontrolleras samt med vilket intervall kontrollen görs
- Beskrivning av hur resultaten av denna kontroll dokumenteras.
- Beskrivning av vilka larmfunktioner som finns för att varna om vattenföringen avviker från fastställda nivåer.

Förslag till egenkontroll av fiskvägar

Grundläggande vad gäller egenkontroll för fisk- och faunapassager är att drift och underhåll sker på ett sätt som säkerställer funktionen till exempel genom att se till att rätt mängd vatten tappas vid rätt tidsperioder, att passagen och eventuella galler rensas från skräp, att inga skador på konstruktionen uppstår, att felaktigheter åtgärdas etcetera.

- Beskrivning av hur passagen är utformad och vilka skötselrutiner som finns som säkerställer funktionen
- Beskrivning av hur vattenföringen i fisk- och faunapassagen kontrolleras
- Beskrivning av hur ofta kontrollerna sker och hur resultaten dokumenteras

Finns specifika villkor i tillstånd eller kontrollprogram behöver dessa kontrolleras särskilt.

Uppföljning av funktion för fiskpassage

Vad som är en rimlig uppföljning av fiskvägens funktion finns inte tydligt definierat men kraven bör anpassas efter till exempel typ av fiskpassage, risk för negativa effekter om inte fiskpassagen fungerar som tänkt och andra förutsättningar på platsen. Uppföljning av fiskvägens funktion kan innehålla:

- Kontroll av att fisk kan passera genom fiskpassagen bör göras, dvs att skyddsåtgärden fyller sin funktion. En sådan kontroll bör i första hand kunna tillgodoses med en regelbunden visuell inspektion, men den kan även innefatta någon form av fiskräkning.
- Kvalitativ uppföljning som ger en ungefärlig dokumentation om antal individer av respektive art som passerar upp- och nedströms kan ske till exempel genom fiskräknare, fiskfälla eller observationer i fält.

Kvantitativ uppföljning dvs att kontrollera att fiskpassagen uppnår en viss passageeffektivitet kräver omfattande undersökningar som till exempel inventeringar av fiskförekomst och älvens biotoper samt till exempel telemetri.

Enligt vad som får anses vara nuvarande praxis är det inte rimligt att ställa krav på en kvantitativ uppföljning när det saknas uppgifter om fiskbestånd och reproduktionsområden, särskilt inte vid mindre anläggningar, men någon form av kvalitativ uppföljning är att anse som rimligt.

Underhåll av utrustning

Verksamhetsutövaren underhåller den utrustning som ingår i verksamheten med syfte att minimera risken för att skada uppstår på människors hälsa och miljön samt allmänna eller enskilda intressen. För att uppnå detta behöver verksamhetsutövaren rutiner för att kontrollera att utrustning för anläggningars drift och övervakning hålls i gott skick.

Frekvens och omfattning av underhåll baseras på typ av utrustning och aktuell risk för skada. I vissa fall finns det ett regelverk som styr kontrollens omfattning.

Nedan ges exempel på några olika typer av regelbundna kontroller för de oljeavskiljare som installerats i enlighet med standarden för oljeavskiljare.

Utrustning/ anläggningsdel	Intervall/ år	Intervall/ mån	Operations- beskrivning	Förklaring
Oljeavskiljare	5		Besiktning	Utförs av certifierad besiktningsman vart 5:e år, Dokumentation och intyg från besiktning sparas i "system".
Oljeavskiljare	1/2*	Kan variera, generellt var 6:e månad	Service av oljeavskiljare	*var 6:e månad alternativt enligt tillverkarens skötsel-instruktion, för att säkerställa funktion.
Oljeavskiljare	1		Provtagning av utgående vatten	Utgående vatten från avskiljaren ska provtas och analyseras med avseende på oljehalt. Oljehalt registreras i "system" som mg/l.
Bränslecistern	6*		Besiktning av certifierad besiktare	Besiktningskrav finns på alla cisterner med en volym >1m ³ . Besiktningsprotokoll lagras i "system". *Beroende på typ av cistern och ytbehandling kan besiktnings-intervallet vara kortare eller längre.

Dokumentation

Enligt 5 § ska rutiner för kontroll av utrustning dokumenteras. Dokumentationen bör avse såväl rutinerna som resultaten av det arbete som rutinerna lett fram till. Omfattningen på dokumentationen bör vara anpassad till verksamhetens art, omfattning och möjliga påverkan på människor eller på miljön samt krav enligt tillstånd.

Hantering av risker och avvikelser

FVE 6 §

Verksamhetsutövaren skall fortlöpande och systematiskt undersöka och bedöma riskerna med verksamheten från hälso- och miljösynpunkt. Resultatet av undersökningar och bedömningar skall dokumenteras.

I 6 § FVE finns bestämmelser om systematisk undersökning, bedömning, hantering och dokumentation av risker ur hälso- och miljösynpunkt. Resultatet av undersökningar och bedömningar skall dokumenteras. Hantering av risker och förbättringsarbete är en viktig del av egenkontrollen.

Förslag till egenkontroll av avvikelser och riskhantering:

- Beskriv och bedöm vilka de största riskerna med verksamheten är ur miljö- och hälsoskyddssynpunkt.
- Beskriv vilka rutiner som finns för hantering av avvikelser från normal drift och hantering av dessa.
- Finns andra särskilda rapporteringskrav för verksamheten?

Nödlägesrutiner och hantering av driftstörningar

FVE 6 §

Inträffar i verksamheten en driftsstörning eller liknande händelse som kan leda till olägenheter för människors hälsa eller miljön, skall verksamhetsutövaren omgående underrätta tillsynsmyndigheten om detta.

För varje del av verksamheten ska det finnas en nödlägesberedskap med kopplade nödlägesrutiner för att säkerställa att eventuella skador så långt som möjligt kan begränsas. Förutom krav via Egenkontrollförordningen finns särskilda beredskapskrav i Lag om skydd mot olyckor kap. 2 4§ (2003:778).

Underrättelse förorening

En skada/förorening som upptäckts ska utan dröjsmål anmälas till ansvarig inom organisationen. Om föroreningen bedöms kunna medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön ska tillsynsmyndigheten underrättas.

Rapportering driftstörning

Inträffar en driftstörning eller liknande händelse i verksamheten som kan medföra olägenheter för människors hälsa och miljön ska detta utan dröjsmål anmälas till ansvarig inom organisationen. Tillsynsmyndigheten ska omgående underrättas om händelsen.

